

Kinga Rozwadowska, PRZEKŁAD I WŁADZA. POLSKIE TŁUMACZENIA *BRACI KARAMAZOW* FIODORA DOSTOJEWSKIEGO, Seria Translatio, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2018, ss. 260.

Monografia Kingi Rozwadowskiej poświęcona jest polskiej serii tłumaczeniowej powieści Fiodora Dostojewskiego *Bracia Karamazow*. Jak zaznaczyła Autorka, praca jest reakcją na oburzające praktyki niektórych wydawnictw, oddających w ręce czytelników niekompletne, anachroniczne czy wręcz zafalszowane wersje przekładów wspomnianej powieści bez opatrzenia ich choćby elementarnym komentarzem o konkretnej wersji tłumaczenia.

W swojej pracy badaczka opiera się na koncepcjach translatologicznych poli-systemu Itmara Evena-Zohara, szkoły manipulistów, postkolonialnej teorii tłumaczenia, a także na teorii Lori Chamberlain, która twierdziła, że wszystkie metafory dotyczące przekładu łączy wspólny mianownik – władza. Właśnie ta kategoria stanowi dla Rozwadowskiej punkt wyjścia do analizy polskiej serii tłumaczeniowej utworu Dostojewskiego. W swojej pracy Autorka posługuje się jedną z najbardziej funkcjonalnych koncepcji w odniesieniu do twórczości rosyjskiego pisarza, przekładów jego utworów, jak i przekładów w ogóle, a mianowicie do koncepcji polifonii Michaiła Bachtina, którą w przekładoznawstwie twórczo wykorzystał Theo Hermans. Autorka wskazuje na korelację teorii Bachtina i Hermansa, zaznaczając, że pojęcie polifonii w translatologii służy do wydobycia z cienia tradycyjnie marginalizowanej podmiotowości tłumacza i uczynienia z niego twórcy równoprawnego z autorem oryginału (s. 75-83).

W pierwszej części pracy Rozwadowska przedstawia niezwykle bogatą i fascynującą historię powstawania polskich przekładów powieści Dostojewskiego, ich wznowień, reedycji. Autorka omawia rolę i status niniejszej serii przekładowej w kulturze polskiej, jej pozycję wobec kanonu literatury tłumaczonej (wchłonięcie lub odrzucenie) oraz mechanizmy, które doprowadziły do jej powstania. Badaczka prezentuje również recepcję poszczególnych przekładów *Braci Karamazow* na gruncie polskich badań literaturoznawczych, przytaczając oceny wybitnych badaczy literatury rosyjskiej, badaczy przekładu, a także czytelników. Pozwala to, zdaniem Autorki, unaocznic co poszczególne przekłady mówią o projektowanych odbiorcach, a także o pozycji tłumacza w czasie publikacji danego przekładu (s. 30-62).

W pierwszej części monografii badaczka przybliży również postaci poszczególnych tłumaczy oraz prezentuje charakterystykę, wykonanych przez nich przekładów.

Na uwagę zasługuje pierwsze tłumaczenie „całości” *Braci Karamazow* Barbary Beaupré z 1913 roku. Jak odnotowuje Rozwadowska, tłumaczka dokonała licznych skrótów, pominęła niektóre wątki, zmieniła zakończenie, lecz przede wszystkim usunęła rozdział o Wielkim Inkwizytorze – rozdział, dzięki któremu powieść zapisała się w kanonie literatury światowej. Intrygującym, choć równocześnie przerażającym jest fakt, że owa wersja była wielokrotnie wznowiana (2000 r., 2003 r., 2014 r.). Zdaniem badaczki, wznowień dokonano zapewne ze względu na wygaśnięcie praw

autorskich. Rozwadowska słusznie twierdzi, że kolejne reedycje tego tłumaczenia są wręcz szkodliwe, gdyż modyfikacje tłumaczkę w znacznym stopniu deformują dzieło Dostojewskiego. Co więcej, Beaupré wszelkie działania prowadzi z zachowaniem własnej niewidzialności, tworząc zdeformowany obraz obu kultur i literatur.

Kolejny przekład Aleksandra Wata z 1928 roku, wydany przez wydawnictwo „Rój” Melchiora Wańkowicza, przez długi czas uznawany był za kanoniczny i wznawiany aż dziewięciokrotnie. W rok po nim ukazał się przekład Wacława Wireńskiego, który funkcjonował wyłącznie w seriach wydawniczych, a w XXI wieku ukazał się trzykrotnie nakładem wydawnictwa „Zielona Sowa” (2005 r., 2009 r., 2010 r.). Jak odnotowuje Autorka, wersja Wireńskiego również prezentuje powieść w okrojonej formie, choć nie tak znacząco jak w przypadku Beaupré. Zdaniem Rozwadowskiej, Wireński zawęża tekst na poziomie składniowym przez co wydaje się on mniej potoczny.

Tłumaczenie Zbigniewa Podgórcza z 1993 roku stanowi efekt wieloletnich badań nad biografiami i twórczością Dostojewskiego. Jak zauważa Autorka, z jednej strony, pozwoliło to przybliżyć polskiemu czytelnikowi autora i jego kulturę. Z drugiej zaś, takie podejście może wzbudzać poczucie chęci narzucenia odbiorcy określonej, wybranej przez tłumacza interpretacji.

Pierwsze tłumaczenie w XXI wieku wykonał Adam Pomorski (2004 rok, 2009 rok – wznowienie) i opatrzył je rozbudowanym paratekstem. W przedmowie, posłowniu i licznych przypisach tłumacz wyjaśnia dotychczasowe niepowodzenia poprzedników, a także wskazuje na swoje odczytanie utworu, traktując ów komentarz jako konieczne uzupełnienie, przedstawienie tego, co polskiemu czytelnikowi było niedostępne. Jak zauważa Rozwadowska, niniejsza wersja skierowana jest do innej grupy odbiorców. Tłumacz zakłada, że czytelnik jego przekładu ma pewną wiedzę na temat samego dzieła i istniejących jego interpretacji. Analizując styl tłumaczenia Pomorskiego, badaczka zauważa, że tłumacz dąży do odtworzenia barwnego języka i zakorzonego w nim humoru, dzięki czemu zyskuje odbiorców. Niemniej jednak, z powodów czysto ekonomicznych (ekskluzywne wydanie) niniejszy tekst jest niedostępny szerokiemu gronu. Autorka przedstawia absurdalną sytuację, która ją spotkała w jednej z bibliotek, posiadających dany egzemplarz, który jednakże w obawie przed kradzieżą, nie był udostępniany czytelnikom.

Z tych samych ekonomiczno-finansowych powodów mało rozpowszechniona jest wersja autorstwa Cezarego Wodzińskiego – filozofa, eseisty. Została ona wydana w 2015 roku w zaledwie 1500 egzemplarzach nakładem Centrum Kultury w Lublinie.

Część druga monografii prezentuje porównawcze interpretacje polskich tłumaczy *Braci Karamazow* oraz postawy tłumaczy wobec oryginału. Autorka analizuje wybrane przykłady, które w różny sposób i na różnych płaszczyznach odnoszą się do tematu książki, a mianowicie do władzy. Władza, jak wskazuje Rozwadowska, określa niesymetryczne relacje pomiędzy oryginałem i przekładem i właśnie w tym kontekście postać tłumacza odgrywa kluczową rolę.

Na drugą część książki składa się dziesięć rozdziałów, poświęconych analizie tłumaczenia poszczególnych elementów oryginału. Rozwadowska omawia i interpre-

tuje wybrane wersje tłumaczeń tytułów, nazw rozdziałów, strategie wyobcowania lub udomowienia nazwisk obecnych w powieści (s. 91-98).

Interesujący przykład stanowi analiza tzw. „wątku polskiego” w powieści i strategii poszczególnych tłumaczy, które nie tylko wymagają od nich spojrzenia na siebie jak na Innego, lecz również konieczności zastosowania technik wyobcowania w sferze języka, tj. przedstawienia języka polskiego jako obcego w polskojęzycznym tekście (s. 113-126).

W rozdziale *O tłumaczeniu między słowami* Autorka analizuje przykłady władzy tłumacza nad tekstem, a w konsekwencji i nad jego odbiorem przy użyciu stylistycznie nacechowanych środków wyrazu. Badaczka wskazuje jak tłumacz odpowiednim doбором środków językowych i technik tłumaczeniowych może ośmieszyć, strywializować treść oryginału, złagodzić lub wzmocnić jego przekaz (s. 127-140).

Rozwadowska prezentuje również podejście poszczególnych tłumaczy do „cudzego słowa”, pochodzącego z rozmaitych tekstów kultury, w tym i z Pisma Świętego. Przedstawiając poszczególne przykłady, badaczka zaznacza, że cytaty wymaga od tłumacza wyjścia z cienia autora, ujawnienia swojej wiedzy na temat oryginału i tekstów intertekstualnie z nim powiązanych (s. 141-169).

Na uwagę zasługuje również rozdział *Przypisy*, poświęcony paratekstowi. Autorka omawia w nim podejście każdego z tłumaczy do tej formy samo wyrażenia, kontaktu z odbiorcą (s. 219-242). Zapewne żaden z elementów przekładu nie wywołuje tak skrajnej oceny. Co więcej, to właśnie przypisy tłumacza rezonują w przekładzie, prezentując go odbiorcy pod określonym kątem.

Omawiana praca stanowi niezwykle źródło wiedzy o serii tłumaczeniowej *Braci Karamazow*, recepcji tego konkretnego utworu i, przez jego pryzmat, pozostałej twórczości Dostojewskiego w Polsce. Na uznanie zasługuje ogromny wkład pracy Autorki, ogrom przeanalizowanego materiału źródłowego. Należy jednak odnotować, że ze względu na bogactwo serii tłumaczeniowej, ilość częściowych, wybiórczych i pełnych przekładów, a także liczbę wznowień, reedycji dokonywanych przez różne wydawnictwa warto by ująć powyższe informacje w klarowny sposób, chociażby w formie tabeli.

Monografia Kingi Rozwadowskiej niewątpliwie jest niezwykle cenną pozycją nie tylko dla badaczy przekładu, ale również kultury, gdyż pozwala ona zrozumieć, w jak ogromnym stopniu wybory tłumaczy, czasami wydawców, redaktorów, determinują recepcję danego utworu, konkretnego pisarza, a nawet całej kultury wyjściowej. Niniejsza praca uświadamia, że w świecie pełnym *fake newsów*, zafałszowań, iluzji wirtualnego świata, ważne jest, by zachować rzetelność, wierność oryginałowi. Natomiast odbiorcy literatury tłumaczonej uzmysławia, jak niezbędne jest krytyczne podejście oraz świadomość, że to, co zostaje mu podane, nie koniecznie takim jest w rzeczywistości.

Anna Maroń

Uniwersytet w Białymstoku